POLITIONELE MODERNISERING DOOR STRIJD TEGEN ZWARTE INTERNATIONALE IN 19e EEUW

Angst voor de anarchistische samenzwering

Tijdens de eerste golf van internationaal terrorisme, in de late negentiende eeuw, werd de wereld geteisterd door anarchistisch geweld met bomaanslagen en koningsmoorden. Hoewel dit aan Nederland voorbij ging, werd het dreigingsbeeld van transnationale samenzweringen, de Zwarte Internationale, wel degelijk aangegrepen voor een modernisering van het politieapparaat en nieuwe Europese samenwerkingen. Wat gebeurde er wel in Nederland? Welke actoren plaatsten de dreiging op de agenda? Waar was men bang voor? En hoe werd de dreiging tegengegaan?

Wouter Klem MA
freelance historisch onderzoeker

Vanaf 1892 werd West-Europa opgeschrikt door bomaanslagen in voornamelijk Barcelona en Parijs. Daaromtrent deden steeds vaker geruchten de ronde in media en internationale correspondentie over grensoverschrijdende complotten tegen de sociale orde. Ook in Nederland kwamen berichten binnen over mogelijke moordplannen tegen bijvoorbeeld regentes Emma. Zo meldde een anoniem schrijven in 1894 al dat een willekeurig persoon, onder invloed van 'hypnotisme en suggestie' tot de daad zou overgaan. Dit leidde onder meer tot een parlementaire discussie over persvrijheid: volgens liberaal Goeman Borgesius was een opruiend auteur 'honderdmaal misdadiger dan de arme stakker die, na door zijne leiders gehypnotiseerd te zijn, er eindelijk toe overgaat om uit te voeren wat hem steeds als een heldendaad' werd voorgesteld. Ook de Bossche procureur Theodore Serraris, die zich van meet af aan inzette tegen het anarchisme, zag een perscensuur als een noodzakelijke eis des tijds.[1] Verder wilde hij een harder optreden tegen opruiing en agitatie. Maar van dergelijke publieke maatregelen kwam het niet. Achter de schermen werd echter wel opgetreden.

TOEZICHT EN REGISTRATIE

Toen Emma in 1895 met prinses Wilhelmina een bezoek aan de zuidelijke provincies bracht werd voor het eerst de angst voor rondreizende buitenlandse anarchisten omgezet naar directe veiligheidsmaatregelen: naast veldwachters uit Rotterdam en Amsterdam kwamen geheime detectives uit Luik en Aken naar Maastricht om toezicht te houden. Vanaf dit moment ging deze inzet tot de vaste maatregelen behoren. Door repressief overheidshandelen in landen als Frankrijk namen de meldingen over rondreizende anarchisten steeds meer toe en vluchtten er ook steeds meer personen daadwerkelijk over de landsgrenzen. Hiermee nam tevens de vraag naar betere surveillancemogelijkheden toe bij de politie. Om hiervoor inspiratie op te doen maakte de Rotterdamse hoofdcommissaris Willem Voormolen een reis langs grote Europese politiecorpsen. Daarmee begon Nederland mee te doen met een transnationale strijd tegen het anarchisme. Een van de ideeën die

hij mee terugnam was het registratiesysteem van Alphonse Bertillon, een antropometrisch fotografisch herkenningssysteem waarmee gegevens van personen op gestandaardiseerde wijze konden worden opgeslagen en gedeeld. Daarnaast werd in 1896 een geheim politiecorps ingericht, de Rijksveldwachters-Rechercheurs. Hoewel ze op papier belast waren met 'de opsporing van misdrijven in het geheele Rijk' heeft archiefonderzoek aangetoond dat ze in de praktijk vooral werden ingezet om toezicht te houden op gevaarlijke vreemdelingen in de grensgebieden en rond het Koninklijk Huis.

TRANSNATIONALE SAMENWERKING

Daarnaast verbeterde de internationale samenwerking. De moord op de populaire Oostenrijkse keizerin 'Sisi' Elisabeth in september 1898 leidde tot een anti-anarchistische conferentie in Rome. Alle Europese landen stuurden afgevaardigden van politiekorpsen en justitie. Voor Nederland werden de gezant in Rome en de Amsterdamse procureur Herman Kist gestuurd. Net als andere maatregelen gebeurde ook dit in het diepste geheim; de regering zou het op 'hoogen prijs [...] stellen indien aan het ter conferentie besprokene en vastgestelde strikte geheimhouden wierd verzekerd'.[2]

[1] HTK 1893-1894, 20e vergadering, 5 dec. 1893, vel 84, 321; brief Serraris aan minister van Justitie, 24 januari 1895, Nationaal Archief, Justitie Geheim, inv. nr. 6487, nr. 18.

[2] Ontwerp instructie Congres Rome 24 nov. 1898, NA, Justitie Geheim, inv.nr. 6493, nr. 22.

Tijdens de conferentie van Rome werden administratieve en wetgevende maatregelen voorgesteld. Met het laatste zou Nederland niet instemmen, dat zou teveel aandacht op de zaak vestigen en mogelijk het hele socialisme criminaliseren. Er werd, met grote terughoudendheid, wel ingestemd met de administratieve maatregelen. Dit zorgde in heel Europa voor de instelling van centrale politieautoriteiten, verbeterde communicatie, het gebruik van *portrait parle* en regels over uitzetting van gevaarlijke vreemdelingen.[1] Kortom, een verbeterde transnationale samenwerking en -communicatie, waarmee de Nederlandse minister van Justitie als centrale politieautoriteit definitief bij de strijd tegen het anarchisme werd betrokken. Vanaf dit moment werden maandelijks rapporten uit het hele land betreffende anarchistische ontwikkelingen naar hem gezonden, en vervolgens internationaal gedeeld.

ACTOREN, ANGST EN GEHEIMHOUDING

Vanaf de eerste geruchten over samenzweringen waren lokale actoren, zoals Voormolen en Serraris, verantwoordelijk voor het plaatsen van het anarchisme op de politieke en politionele agenda's. Wel werden nog nuances aangebracht tussen anarchisten en socialisten. Na de conferentie van 1898 veranderde dit naar een top-down benadering met de minister van Justitie in een centrale rol. Bovendien kwam een gegeneraliseerd dreigingsbeeld van 'De Anarchist' in gebruik, onder een uitdijend aantal actoren in het gehele land. De angst was daarbij dat de maatschappelijke orde en rust verstoord zouden worden door rondreizende vreemdelingen zonder middelen van bestaan, die daardoor vatbaar zouden zijn voor gewelddadige samenzweringen.

[1] Ministère des Affaires Étrangères, Conférence Internationale de Rome pour la défence sociale contre les anarchistes. 24 novembre -21 décembre 1898 (Rome 1898).

De genomen maatregelen onderscheidden zich in publiekelijk en geheim opzicht. Naar buiten toe moest ruchtbaarheid worden voorkomen om anarchisten niet de gewenste aandacht te geven en om geen onrust te zaaien. Men wilde een beeld van gastvrijheid en tolerantie hooghouden en bovendien werd geen nieuwe wetgeving ingevoerd. Achter de schermen daarentegen werden maatregelen voor registratie, surveillance en opsporing doorgevoerd. Door heel Europa werden persoonsgegevens op gestandaardiseerde wijze gedeeld en wanneer bekend was dat een gevaarlijke vreemdeling in het land was, werd hij door politiediensten gevolgd. Dus de actoren wilde met de publieke houding de rust en orde niet zelf verstoren, maar er met geheime maatregelen tevens voor zorgen dan anderen het niet zouden doen. Toen bijvoorbeeld in 1907 een internationaal anarchistencongres werd gehouden in Amsterdam waarbij veel wereldwijd bekende theoretici aanwezig waren, waaronder Emma Goldman en Errico Malatesta, stelde een van de organisatoren achteraf dat het 'alleen in Holland zo gehouden kon worden, zonder van iemand last te hebben'. Op dat moment was het hele congres tot in de komma vastgelegd, waren alle gastenlijsten van hotels gekopieerd en circuleerden foto's van alle aanwezigen bij politie en justitie.

TOT SLOT
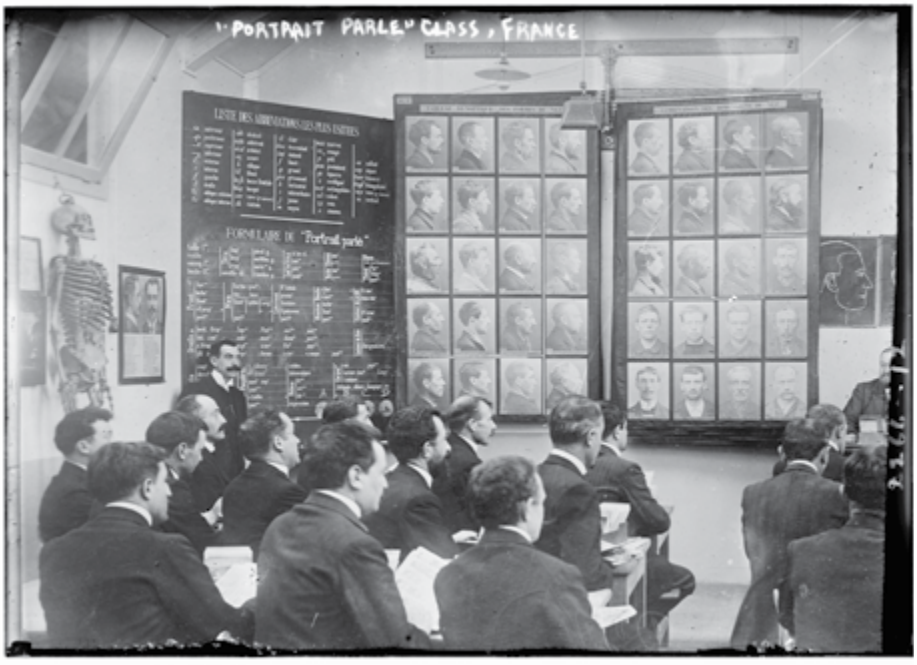
De dreiging van een grensoverschrijdende Zwarte Internationale heeft er in Nederland in de late negentiende eeuw dus toe geleid dat grote veranderingen in het veiligheidsbeleid konden worden doorgevoerd. Met een geheim politiecorps, centrale politieautoriteit, moderne opsporingstechnieken en een gestandaardiseerde wijze om persoonsgegevens te delen kon met grote Europese politiecorpsen worden meegedaan in de strijd tegen het anarchisme. Zonder dat hier ook maar een aanslag had plaatsgevonden was het dreigingsbeeld, versterkt door internationale bijeenkomsten zoals in Rome, voldoende voor een politionele modernisering.